

Výzkum jihokarpatských nářečí ve SLÚ AV ČR

Akademie věd
České republiky

**SLOVANSKÝ
ÚSTAV** Akademie věd
České republiky

věda 55

kolem
nás
pro všední
den

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., je veřejnou výzkumnou institucí zřízenou Akademií věd České republiky. Byl založen z iniciativy T. G. Masaryka a svou činnost zahájil v roce 1928. Od roku 1953 je začleněn mezi akademická pracoviště. Činnost ústavu byla přerušena během druhé světové války a v letech 1964–1992. K obnovení pracoviště došlo v roce 1992, jako samostatný právní subjekt funguje od roku 1998. Slovanský ústav AV ČR se zabývá primárně výzkumem slovanských jazyků a literatur ze synchronního a diachronního hlediska. Přestože těžiště výzkumu představují filologické disciplíny, přesahuje odborné zaměření rovněž do historických věd. Z těchto oblastí lze zmínit především byzantologii a výzkum činnosti emigrace z ruského impéria v meziválečném Československu. Součástí pracoviště je rovněž veřejně přístupná knihovna, čítající přes 80 000 oborově zaměřených publikací a časopisů slavistického a byzantologického zaměření.

Ústav vydává tři mezinárodně uznávané recenzované časopisy:

- *Byzantinoslavica. Revue internationale des études byzantines*
- *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slawische Studien*
- *Slavia, časopis pro slovanskou filologii.*

Jihokarpatská nářečí – kde se jimi mluví?

Termín jihokarpatská ukrajinská nářečí zavedl v dialektologii Ivan Paňkevyc. Označoval jím všechna východoslovanská nářečí nacházející se jižně od hlavního hřebene Východních Karpat. Jedná se o současnou oblast severovýchodního Slovenska a Zakarpatskou oblast na Ukrajině. Nověji se v dialektologii setkáme i s pojmem rusínská nářečí, který obvykle zahrnuje i lemkovská nářečí na severní straně Karpat na území Polska. Vzhledem k tomu, že ve Slovanském ústavu má dlouhletou tradici výzkum východoslovanských dialektů na území Slovenska a Ukrajiny, budeme je označovat užším termínem jihokarpatská nářečí. Jihokarpatská nářečí jsou dosti výrazně vnitřně členěna. Ivan Paňkevyc je dělil na tři základní skupiny – lemkovskou, bojkovskou a huculskou. Nejzápadnější část tohoto nářečního areálu zaujímá lemkovská skupina, prostírající se od podhůří Tater po řeku Laborce, na ni navazuje z východu skupina bojkovská, zaujímající většinu dnešní Zakarpatské oblasti (mezi oběma skupinami Paňkevyc vyčleňuje pás přechodných nářečí lemkovsko-bojkovských mezi Laborcem a Užem). Obyvatelé východního cípu Zakarpatské oblasti, dnešního okresu Rachov, hovoří huculským nářečím. Pojmy bojkovská a lemkovská skupina použil Paňkevyc podle blízkých nářečí na severních svazích Karpat, jejichž mluvčí jsou nazýváni Lemky a Bojky. Huculové jsou etnografickou skupinou osidlující kromě zmíněné části Zakarpátí ještě jih ivanofrankovské oblasti a část Bukoviny. Všemi třemi názvy zdůrazňoval Paňkevyc jejich souvislost se sousedními dialekty na severní straně Karpat, pro něž byly tyto termíny používány. Hranicí mezi lemkovskou a bojkovskou skupinou mu byla hranice volného přízvuku, tedy zhruba tok řeky Laborce, hranicí mezi bojkovskou a huculskou skupinou stanovil mezi řekou Teresvou a Šoporukou. Podrobnější dělení na nářeční skupiny a podskupiny považoval Paňkevyc za problematické vzhledem k velké nářeční diferencovanosti, při níž většina izoglos vytváří vlastní areály a jen zřídka lze pozorovat svazky většího počtu izoglos vytvářející další nářeční celky. Přesto však území jihokarpatských nářečí rozdělil na další menší areály podle větších říčních toků: I. oblast od řeky Teresvy do Latoryce, kterou dále dělí na dolnomaramorošskou, ugočsko-berežskou a verchovynskou, II. oblast od Latoryce po Už, kterou nazývá berežsko-užskou, III. oblast mezi Užem a Laborcem, jejíž nářečí považuje za přechodový lemkovsko-bojkovský dialekt, IV. oblast od Laborce do Popradu, kterou nazývá lemkovskou, V. nářeční ostrovy. Vlastní klasifikaci navrhl Georgij Gerovskij, který jihokarpatskou jazykovou oblast rozdělil na deset hlavních nářečních celků: *jihomaramorošský*, *severomaramorošský*, *berežský*, *užský*, *verchovynský*, *východozemplínský*, *západozemplínský*, *makovičský*, *šarišský*, *spišský*, zvlášť vyčlenil dialekt *huculský* a nářečí Byčkova a Brustur. Klasifikace Gerovského se opírá v první řadě o fonetické rozdíly mezi jihokarpatskými nářečím, pojmenování jednotlivých skupin nářečí jsou volena podle názvů historických stolic. Takto tvořené názvosloví má své opodstatnění vzhledem k faktu, že uherské administrativní hranice měly na vývoj nářečí větší vliv než přirozené přírodní bariéry. Jinou klasifikaci dialektů Zakarpatské oblasti na Ukrajině předložil ukrajinský dialektolog Josyp Dzendzelivskij. Jeho dělení dialektů na *maramorošský*, *boržavský*, *užanský* a *verchovynský* je založeno především na výskytu hlásek *u*, *ü*, *i* za staré *o* v uzavřené slabice (např. *kun'*, *kün'*, *kin'* – ,kůň'). Zuzana Hanudelová dělí jihokarpatská

nářečí na území Slovenska na šest základních celků: *nářečí sninské, laborecké, makovické, šarišské, severospišské a nářečí jihospišských enkláv*.

Kdo jimi mluví?

Rusnaci, Rusíni, Ukrajinci – těmito třemi etnonymy se v současné době nazývají mluvčí jihokarpatských nářečí. Vývoj národnostního uvědomění v této oblasti má velmi spletitou historii, již se zde pokusíme nastínit jen v nejzákladnějších rysech. Východoslovanské obyvatelstvo sídlící jižně od hlavního hřebene Karpat si do moderní doby uchovalo nejstarší známé etnonymum všech východních Slovanů *Rusin* (v pl. *Rus'*). Během tzv. valašsko-rusínské kolonizace ve 14. a 16. stol. se šířilo na západ a osidlovalo hornatý sever dnešního východního Slovenska a přilehlé území Polska. Část kolonistů pocházela zřejmě také z východní Halče. V této západní části osídlení vzniklo později etnonymum *Rusnak*, které je mezi mluvčími jihokarpatských nářečí na území Slovenska dodnes nejběžnější. Toto etnonymum pak proniklo i na východ do oblasti dnešního Zakarpátí, kde se užívalo paralelně s původním pojmenováním. V 19. stol. byl však obrozenci v západní oblasti (tzv. Prešovské Rusi) užíván název *Rusín*, který se poté v době první československé republiky stal oficiálním názvem pro příslušníky východoslovanského etnika na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi, jehož národnostní práva byla zakotvena v československé ústavě. Již předtím se však národně emancipační hnutí zdejšího obyvatelstva rozpadlo na tři soupeřící směry – rusofilní, ukrajinoofilní a rusínoofilní, které zde koexistovaly až do II. světové války. Po válce byla Podkarpatská Rus připojena k SSSR a její většinové obyvatelstvo bylo prohlášeno za Ukrajince. Ta část místních obyvatel, která se s ukrajinskou identifikací neztotožnila, od rozpadu SSSR a vzniku samostatné Ukrajiny opět usiluje o uznání rusínské národnosti.

Na severovýchodě Československa po druhé světové válce nejprve fungovaly ruské školy, v roce 1952 přišlo období tzv. ukrajinizace: východní Slované na území Slovenska byli považováni za ukrajinskou menšinu a rusínská národnost oficiálně přestala existovat, ukrajinština se stala vyučovacím jazykem velké části místních škol. Od poloviny šedesátých let zde pak v roli hlavního vyučovacího jazyka převládala slovenština. Rusínská národnost byla znovu uznána až po roce 1989, v roce 1995 byl na Slovensku kodifikován rusínský jazyk, který oficiálně získal práva menšinového jazyka. Spolu s uznáním rusínské národnosti však došlo k názorovému rozdělení veřejných představitelů tohoto etnika. Zformovaly se dvě národní organizace prosazující různé národnostní koncepce – ukrajinskou a rusínskou. Přívrženci ukrajinské orientace považují východoslovanské obyvatelstvo v Karpatech za součást ukrajinského národa, zastánci rusínské orientace ho považují za samostatný rusínský národ obývající území několika států.

V současné době na Slovensku většina lidí hovořících jihokarpatskými dialekty při sčítání obyvatel uvádí slovenskou národnost. K rusínštině jako mateřskému jazyku se hlásí výrazně více lidí než k rusínské národnosti. Ukrajinskou národnost zde deklaruje jen malá část tohoto etnika.

Spisovná rusínština

V r. 1995 byl na Slovensku oficiálně kodifikován rusínský jazyk (slovensky *rusínsky jazyk*, rusínsky *русинський язык*) jako standardizovaná jazyková forma, jež se měla stát spisovným jazykem pro mluvčí místních rusínských dialektů. Kodifikace rusínského jazyka je výsledkem nové vlny vzrůstu národního uvědomění Rusínů po r. 1989, tedy tzv. nového rusínského národního obrození. Teoretické principy standardizace rusínských dialektů byly vypracovány představiteli rusínské inteligence z různých států s rusínskou menšinou. Na Mezinárodním kongresu rusínského jazyka v r. 1992 bylo rozhodnuto, že budou vytvořeny spisovné normy pro jednotlivé státy s rusínskou menšinou a až v další etapě vznikne společná jazyková norma pro všechny Rusíny (hovoří se přímo o rétorománském modelu).

Historie výzkumu jihokarpatských nářečí

Vědecké poznání staršího stavu jihokarpatských nářečí je na velmi vysoké úrovni díky dlouhé tradici jejich dialektologického výzkumu. Na osobitý a v mnoha aspektech značně archaický jazyk tehdejší Uherské Rusi upozornili ve svých pracích již v 19. stol. M. Lučkaj, J. Holovackyj, J. Sabov a někteří další. Mezi první skutečně lingvistické studie patří práce norského slavisty O. Brocha a haličského učenice I. Verchratského, vzniklé na sklonku 19. stol. Broch ve svých studiích věnovaných slovensko-rusínské jazykové hranici popsal vedle slovenského zemplínského nářečí obce Falkušovce a sotáckého nářečí obce Koromľa také „maloruské“ nářečí obce Ubla. Díky tomuto na svou dobu neobvykle modernímu a přesnému popisu, zejména pokud se týče fonetické roviny, můžeme sledovat vývoj ublanského nářečí po dobu delší než jedno století. Prvním pokusem o popis jihokarpatských nářečí jako celku je dvoudílná monografie Ivana Verchratského *Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. (1. Говори з наголосом движимим. 2. Говори з наголосом сталим)*. I. Verchratskyj navštívil na sklonku 19. stol. 30 obcí na území dnešního Zakarpátí a 36 obcí na území dnešního Slovenska. Práce Verchratského dodnes představují nesmírně cenný zdroj materiálu pro starší fáze jihokarpatských nářečí.

Počátky soustavnějšího výzkumu jihokarpatských nářečí jsou u nás spojeny se vznikem a činností Slovanského ústavu, jehož součástí byl i Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, podporující vědecké poznání východní části nedávno vytvořené Československé republiky poskytováním cestovních stipendií, finančními příspěvky na vědecké expedice a badatelskou práci. Od r. 1929 byl členem Sboru Ivan Paňkevč, nejvýznamnější osobnost věnující se v této době jihokarpatským nářečím.

Ivan Paňkevč prováděl před druhou světovou válkou na Podkarpatské Rusi, východním Slovensku a v Rumunsku rozsáhlý terénní výzkum. Na základě shromážděného materiálu popsal fonetické a morfologické jevy jihokarpatských nářečí v jejich geografickém rozšíření ve své zásadní ukrajinsky psané monografii *Українська наріччя Подкарпатської Русі а сусідніх областей. С 5 діалектологічними мапами. Част I. Голоскові а тварослові*, která vyšla v Praze v roce 1938 a za niž získal na FF UK titul docenta. Paňkevč v práci shrnul výsledky svého výzkumu započatého v roce 1922, během něhož navštívil 179 obcí; spolu s materiálem získaným z ji-

Ivan Paňkevyč (1887-1958)

ných dialektologických a etnografických prací (Verchratského, Hnatuka, Brocha, Víry a Bonkaló) zde Paňkevyč zpracoval „dialektologické zápisy z téměř 300 vesnic ze všech 520 rusínských vesnic“. Kniha je doplněna rozsáhlým výběrem ukázek nářečních textů ve fonetické transkripci. Paňkevyčova dialektologická monografie zůstává dodnes hlavním a nepřekonaným zdrojem informací o fonetice a morfologii jihokarpatských nářečí, zejména pokud jde o území dnešní Zakarpatské oblasti. Kromě gramatického popisu dialektů se I. Paňkevyč věnoval sběru materiálu pro nářeční slovník, výzkumu starých písemných památek z oblasti Karpat a historickému vývoji jihokarpatských nářečí.

Pražský akademický výzkum jihokarpatských nářečí v letech 1957-1967

Rozsáhlý systematický výzkum jihokarpatských nářečí na území Slovenska byl zahájen v roce 1957, kdy Ivan Paňkevyč uspořádal „zakladatelskou“ dialektologickou výpravu do obce Kurov. Jejími účastníky byli Oldřich Leška, rusista, žák V. V. Vinogradova s dialektologickými zájmy a průpravou ze studia ruských dialektů, Andrej Kurimský, ukrajinista-dialektolog, jehož mateřskou mluvou byl právě jeden z jihokarpatských dialektů (nářečí vesnice Varadka), tehdy ještě student FF UK a Paňkevyčův žák, a Mikuláš Mušinka, folklorista pocházející z obce Kurov, v té době student Vysoké školy ruského jazyka a literatury v Praze a později Paňkevyčův

aspirant na FF UK). Ani Paňkevychova náhlá smrt v roce 1958 naštěstí obnovenou tradici nářečního výzkumu nepřerušila. Hned v následujícím roce se konala další expedice vedená O. Leškou.

Později se stal koordinátorem celého výzkumu Andrej Kurimský. Po celou dobu výzkumu se expedice za FF UK pravidelně zúčastňoval Kostjantyn Genyk-Berezovskij, sám původem Hucul, příležitostně se k nim připojovali i jiní ukrajinisté nebo odborníci se speciálním fonetickým, lexikologickým či etnografickým zaměřením (Eleonora Slavičková, bohemistka z Fonetického kabinetu při ÚJČ ČSAV, Eva Brabcová, rusistka-etnografka z FF UK, Růžena Šišková, ukrajinistka-lexikografka z ČSI ČSAV aj.). Na Slovensku v té době také probíhal výzkum Vasyľa Latty, Zuzany Hanudelové a dalších, jehož výsledkem jsou především zásadní dialektologické atlasy.

Práce dialektologů v terénu nebyla snadná: pravidelné autobusové spojení mezi jednotlivými vesnicemi nejvýchodnějšího cípu Slovenska bylo v šedesátých letech ještě vzácné a účastníci expedice se zpravidla museli spoléhat na vlastní síly; pěší túry, které konali se značnou zátěží, byly vzhledem k členitému terénu často úctyhodné.

Magnetofon Sonet-Duo byl dost těžký, k němu bylo třeba nosit dlouhý kabel s možností připojení např. k žárovce (v mnoha vesnicích, kde expedice pracovala, byla zavedena elektřina až v letech 1957–1960, rozvody byly jednoduché, bez zásuvek v jednotlivých místnostech). Účastníci expedice se stravovali z vlastních zásob; jen občas jim někdo z informátorů nabídl domácí jídlo. Obchod nebyl v každé vesnici, dostat např. chleba bylo obtížné, máslo, mléko nebo vejce mohli prodat jenom místní lidé, kteří sami často měli – vzhledem k vysokým povinným dodávkám – nedostatek základních potravin. Problém byl i s noclehy, někdy se podařilo získat místo v ubytovně lesních dělníků, jindy se uvolil někdo z vesnice nechat „paniv z Prahoch“ přenocovat u sebe, občas vypomohl místní učitel.

Po překonání počáteční nedůvěry (zde pomáhala dobrá znalost příbuzných dialektů) bylo v každé vesnici třeba získat ochotné informátory mezi místními rodáky. Při výzkumu se dbalo na to, aby informátoři reprezentovali generační a sociální rozvrstvení obyvatelstva vesnic, v nichž nahrávání probíhalo, aby to byli lidé hovorní, s přirozenou inteligencí a dobrou výslovností. Pro usnadnění budoucí analýzy individuální mluvy každého jednotlivého vypravěče byly zaznamenány důležité informace, naznačující možné zdroje interference s jinými jazykovými živly (s jiným nářečím, s jazykem slovenským, polským, maďarským): na konci vyprávění každý z informátorů uvádí své jméno, příjmení, datum a místo narození; dále se dozvídáme, odkud pocházejí jeho rodiče, manžel nebo manželka a jejich rodiče. K důležitým informacím patří i to, zda ten který informátor prožil celý život v dané vesnici, jakou školu navštěvoval, kdy, kde a jak dlouhou dobu trávil mimo rodnou obec.

Výzkum byl zaměřen především na zachycování delších souvislých promluv z různých tematických okruhů a žánrů. Styl vyprávění se výrazně liší např. při emocionálně nasyceném volném líčení osobních životních osudů a při popisném vyprávění o polní a domácí práci, svatbách a jiných obřadech. Častá jsou vyprávění

Oldřich Leška (1927-1997)

Andrej Kurimský (1933-1980)

příběhů, které se již staly obvyklou součástí repertoáru vypravěče a mají ustálenou podobu. Vypravěčské umění informátorů je obsaženo také v hotových útvarech, v lidových pohádkách a pohádkových vyprávěních; záznamy fonotéky jich obsahují 220. Líčení průběhu roku na vsi bývá provázeno i zpěvem. V našem materiálu je zachyceno přes 250 lidových písní, 226 písní svatebních, 33 písní doprovázejících slavnost křtin a 33 nábožných písní a koled (celkem 542 písní). Výzkumní pracovníci dbali na to, aby se vedle vypravěčských žánrů tradičních objevovala i vyprávění tematicky a jazykově poznamenaná novou dobou; ve všech zkoumaných typech nářečí se zaznamenávala i vyprávění dětí a mladých lidí (dětí např. vypravují pohádku nejprve ve slovenštině či ukrajinštině, potom vlastním nářečím). Nahrávky tak zachytily také rozdíly v řeči představitelů různých generací nářečních mluvčích.

Vyprávění informátorů bylo zaznamenáváno na magnetofonové pásy tak, že dialektolog, který vedl besedu, vstupoval do nahrávání minimálně. Vyprávění je tedy většinou velmi spontánní a poskytuje cenný materiál pro výzkum větné stavby včetně větné intonace; ve svých formalizovaných podobách (pohádky, často vyprávěné příběhy) může pak být zajímavé i pro textovou lingvistiku.

Spolu s pořizováním souvislých nahrávek byly ještě zvlášť prozkoumávány jednotlivé plány jazyka. Fonetické a fonologické zvláštnosti nářečí byly zachycovány pomocí speciálně připravených textů, které informátoři četli. Z morfologické stavby nářeční mluvy byla ve většině případů písemně zachycena paradigmatika. Obraz o lexikálním složení nářečí, vyplývající ze zvukových záznamů souvislého vyprávění, byl doplňován souborem odpovědí na otázky podle připraveného dotazníku, v každé navštívené vesnici se zaznamenávala např. také soustava číslovek, způsob označování hodin ap.

Nejzápadnější obcí, kde byl nářeční materiál zachycen, je Kyjov v okrese Stará Lubovňa, jihozápadní směr výzkumu ohraničují obce Drienica a Lutina, severozápadní materiál poskytují obce Cigelka, Kurov a další, výzkum ve svídnickém okrese je vymezen na severu obcemi Vyšný a Nižný Komárnik, Krajná Poľana a Miroľa, na jihu pak (poblíž Giraltovců) obcemi Lomné a Brusnica. Severní hranice nejvýchodnějšího slovenského území souvisle osídleného obyvatelstvem s nářeční mluvou ukrajinskou zahrnuje katastrální území dnes zatopených obcí Zvala a Ruské, na východě (při hranici s Ukrajinou) je zachyceno nářečí vesnic Nová Sedlica, Zboj, Uličské Krivé, Ulič, Ruská Volová, Ubl'a a Dúbrava, jižní hranici tvoří obce Beňatina a Podhrad'. Všechny ostatní zvukové zápisy pocházejí z obcí ležících uvnitř takto vymezeného rámce.

V sedmdesátých letech však musela být práce na dialektologických a ukrajinistických projektech zastavena. Již jenom jako interní publikaci Kabinetu cizích jazyků se O. Leškovi podařilo vydat ruský psaný strukturní popis nářečí obce Ubl'a (*Govor sela Ublja vostočnoj Slovakii*, Praha 1973), který je dodnes nejrozsáhlejší monografií pojednávající o gramatickém systému nářečí jedné jihokarpatské obce.

Zpracování zvukových záznamů z východního Slovenska

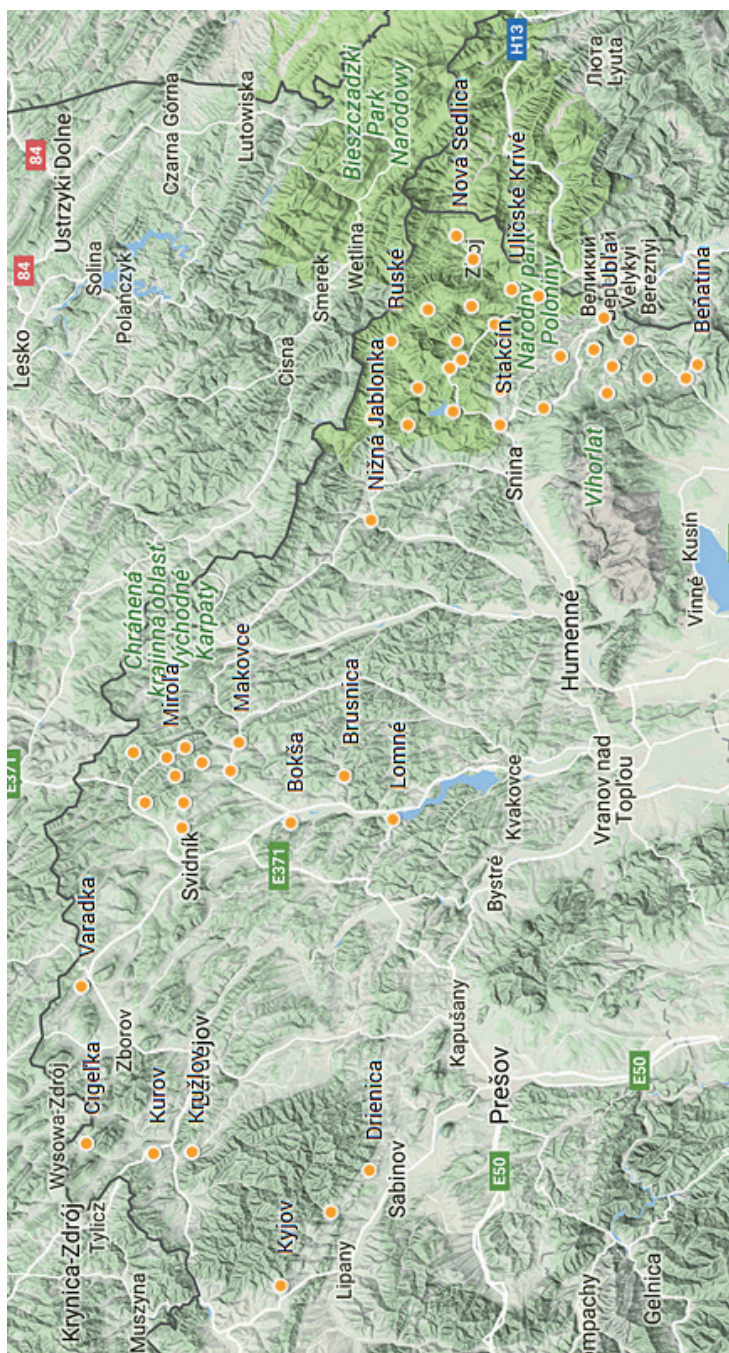
Po obnovení Slovanského ústavu v devadesátých letech 20. stol. vzniklo několik publikací vracejících se k tomuto unikátnímu materiálu. První z nich byla kniha *Vyprávění z Podkarpatí. Ukrajinská nářečí východního Slovenska*. Jedná se

Orba pluhem v obci Starina v r. 1978
(fotoarchiv M. Mušinky)

o chrestomatii nářečních textů doplněnou třemi jazykovědnými studiemi O. Lešky, v nichž je podrobně analyzován fonologický systém nářečí obcí Ubla, Zvala a Nižná Jablonka, a folkloristickou studií M. Mušinky. Vybrané texty reprezentují především nářečí nejvýchodnější oblasti rusínského osídlení na východě Slovenska při státní hranici s Ukrajinou.

Zvukové záznamy pořízené při terénním výzkumu v padesátých a šedesátých letech byly digitalizovány, vznikl tak soubor 91 CD, na nichž je uchován nářeční materiál z 52 obcí východního Slovenska. Několik z nich, podobně jako Zvala, jejíž nářečí podrobně popsal O. Leška, existuje dnes na mapě pouze jako tzv. katastrální území; vesnice Dara, Velká Polana, Starina, Smolník a Ruské zanikly v polovině osmdesátých let v souvislosti se stavbou vodní nádrže Starina. Obyvatelé vesnic se rozptýlili po okolí i po celém Slovensku a záznamy naší fonotéky jsou dnes jediným souvislým zachycením jejich nářeční mluvy. Další etapou prací byla katalogizace tohoto bohatého materiálu. V publikaci R. Šiškové, M. Mušinky a A. Mušinky *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957–1967* je otištěn podrobný tematický rejstřík, jenž je výsledkem poslechu a rozboru celé sady 91 CD. Obsahuje 527 témat (včetně pohádek a písní), u nichž je uveden každý jednotlivý výskyt tématu ve vyprávění, pro každý disk jsou uvedeny příslušné stopy, kde dané vyprávění začíná. Rejstřík, zpracovaný R. Šiškovou, zachycuje témata s různou frekvencí; vedle ojedinělých vyprávění typu „Založení školy v Runině“, „Jak jsem pytláčil“, „Moje první cesta vlakem“, drobných příběhů ze života, hádanek a anekdot existují témata opakující se vždy znovu

Mapa lokalit zachycených výzkumem v letech 1957-1967

Stavení s doškovou střechou,
Zbojné 1968
(fotoarchiv M. Mušinky)

v každé nové lokalitě. Velmi častá jsou vyprávění účastníků první a druhé světové války, líčení postupu při stavbě dřevěné chalupy, vyprávění o zemědělských plodinách, jejich pěstování a využití (především o bramborách, zelí a konopí), o předení a tkaní plátna, o svatbách a pohřbech, o strašidlech a záhadných jevech, o násilném zakládání zemědělských družstev, o nepořádkách ve vedení obce, ale i úvahy o víře v Boha, o národnostní otázce nebo o vlastním nářečí a nářečích sousedních.

Kniha obsahuje rovněž podrobný popis historie výzkumu jihokarpatské nářeční oblasti, studii M. Mušinky *Ukrajinské etnikum východního Slovenska a jeho zvláštnosti*. A. Mušinka přispěl základními informacemi o lokalitách zastoupených v nářečním výzkumu.

Dalším výsledkem zpracovávání tohoto materiálu je kniha *Vyprávění a písně Rusínů z východního Slovenska. Jihokarpatská ukrajinská nářečí v autentických záznamech*. Vydala ji R. Šišková za spolupráce folkloristy M. Mušinky a muzikologa J. Hrušovského. Vedle úvodních studií obsahuje 35 vzpomínkových vyprávění

v nářečí a 138 lidových písní s notovým zápisem. Nářeční texty jsou opatřeny souběžným českým překladem, celý svazek doplňují dvě CD s ukázkami zvukových záznamů nářečních promluv a písní. Zveřejnění těchto materiálů má kromě odborné také velkou dokumentární a čtenářskou hodnotu.

R. Šišková také sestavila nářeční slovník *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*, který rovněž vychází ze zvukových nahrávek. Slovník zachycuje jádro slovní zásoby jihokarpatských nářečí na východním Slovensku; kromě českého ekvivalentu či výkladu je u každého hesla uveden výčet všech lokalit, v nichž bylo slovo zaznamenáno. Podává tak detailní informace o územním rozšíření jednotlivých nářečních výrazů.

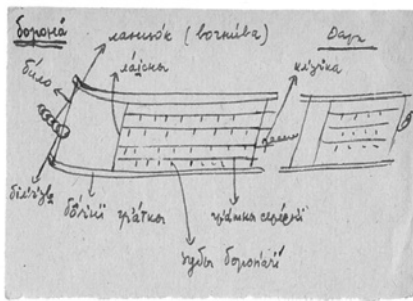
Současný výzkum

Současný výzkum jihokarpatských nářečí probíhá ve dvou směrech – jedním je zpracování archivních nářečních materiálů, druhým je terénní výzkum na Slovensku a v Zakarpatské oblasti Ukrajiny, při němž jsou pořizovány nahrávky současných nářečních promluv. Významným výsledkem práce s archivní slovníkovou kartotékou je „Lexikální databáze jihokarpatských nářečí z materiálů Ivana Paňkevycha“, která byla v únoru 2023 zpřístupněna na adrese <https://miracle.slu.cas.cz/ukrajina2/login.jsp>. Vyhledávat v ní mohou všichni registrovaní uživatelé. Projekt byl v letech 2015–2021 podpořen z programu Strategie AV21 „Paměť v digitálním věku“.

Databáze obsahuje bohatý materiál pro výzkum nářečního lexika, takže je určena v prvé řadě dialektologům, důležité informace však může poskytnout také etnologům a etnolingvistům, protože je v ní významně zastoupena lidová slovesnost, lidové zvyky a obřady, a také popisuje řadu vesnických reálií odrážejících tradiční způsob života v Karpatech. Výsledky současného terénního výzkumu byly představeny v publikacích *Dynamika jihokarpatských nářečí* a *Chrestomatie jihokarpatských nářečí* (obě vyšly v roce 2020).

Sběru materiálů pro slovník ukrajinských jihokarpatských nářečí zasvětil Ivan Paňkevych značnou část svého života. Nářeční slova získával jednak při svých terénních výzkumech, jednak od svých přispěvatelů, zejména z řad učitelů a studentů. Výsledkem této mnohaleté práce je lístková kartotéka čítající přes 116 000 záznamů s nářečním lexikem. Slovník se bohužel nepodařilo dokončit a vydat ani samotnému Paňkevychovi, ani jeho žákům. V současné době je tento cenný materiál zpřístupněn veřejnosti v podobě Lexikální databáze jihokarpatských nářečí z materiálů Ivana Paňkevycha (viz výše).

Na kartotéčních listcích je uvedeno heslové slovo, za ním obvykle následuje minimální gramatická charakteristika, dále jeho ekvivalent či výklad, kontext užití daného slova, lokalita, kde bylo slovo zapsáno, případně odkaz na literární

pramen, někdy také jméno sběratele nebo informanta. Ve způsobu zápisu hesel jsou vzhledem k zapojení značného množství sběratelů (i laických) patrný jisté rozdíly. Ekvivalent či výklad je obvykle uveden ve spisovné ukrajinštině, někdy v maďarštině, zřídka bývá výklad i v daném nářečí (jedná se tedy o citaci vysvětlení samotného informanta). Na značném množství lístků jsou dále ekvivalenty v němčině a češtině. Německé ekvivalenty byly doplněny po roce 1940 na příkaz říšského kurátora Slovanského ústavu a Ukrajinské svobodné univerzity v Praze. České ekvivalenty měly být protiváhou vnuceným německým, jinak do konceptu slovníku nepatřícím.

Historie sběru nářečního lexika pro slovník jihokarpatských nářečí

První fáze sběru slovníkového materiálu probíhala od samého začátku dvacátých let do vypuknutí druhé světové války. Do podoby kartotéčních lístků byl zpracován materiál získaný Paňkevyčem při výzkumných cestách přímo v terénu, dále pak odpovědi na dotazníky publikované Paňkevyčem v místním tisku, excerpta z dříve publikovaných nářečních textů a také místní tisk a literatura blízká lidovému jazyku. V letech 1922–1924 na excerpci publikovaných nářečních materiálů spolupracoval s Paňkevyčem haličský etnograf Volodymyr Hnatuk. Hnatuk pořídil pro I. Paňkevyče excerpta ze svých vlastních materiálů, uveřejněných ve Lvovském *Etnografickém sborníku*, ze starší dialektologické literatury (především z dvoudílné nářeční monografie Ivana Verchratského *Znadoby dlja piznaňa uhorsko-ruskych hovoriv*), z *Rusínsko-maďarského slovníku* László Čopeje, z lidových písní vydaných Jakovem Holovackým a z různých dalších pramenů včetně místního tisku. Sám Paňkevyč také doplňoval svůj slovníkový materiál excerpty z místních periodik. Do kartotéky byla v první řadě pojata slovní zásoba z výtvorů lidové slovesnosti, nejčastěji lidových písní. Hojně excerповány byly však i další texty s národopisnou tematikou, a dokonce i umělecké prózy podkarpatských spisovatelů, jejichž jazyk je nasycen řadou dialektismů, např. povídky J. Stanynce a O. Markuše.

V době maďarské okupace Podkarpatské Rusi se Ivanu Paňkevyčovi podařilo uprchnout přes Vídeň a Bratislavu do Prahy. Právě zde pokračovaly práce na dalším rozšiřování a zpracovávání jeho slovníku. Z podkarpatských emigrantů, zejména učitelů a studentů, sestavil Paňkevyč desetičlennou komisi, jež měla slovník prověřit a doplnit pasportizací údajů před jeho konečným vydáním ve Slovanském ústavu. Z tohoto období pocházejí přípisky na velké části lístků, jedná se zejména o doplnění dalších lokalit (rodné obce jednotlivých členů slovníkové komise) a fonetických či slovo-
tvorných variant na starší lístky a vytváření nových hesel. Další etapa sběru slovníkového materiálu začíná až v roce 1951, kdy Paňkevyč vydává časopisecky nové dotazníky a připravuje terénní expedice na východní Slovensko. Do sběru nářečního lexika zapojuje své studenty z Karlovy univerzity. Ke konečnému zpracování slovníku přistupuje Paňkevyč až krátce před svou smrtí v roce 1958, k tisku však stihl připravit jen A, B a začátek B (přibližně 300 polovičních stránek strojopisu). Z této definitivní redakce slovníku se v Paňkevyčově pozůstalosti zachoval jediný list, díky němuž známe Paňkevyčovu představu o konečné podobě slovníku.

Po Paňkevčově smrti se práce na slovníku ujímá folklorista Orest Zilynskij, syn Paňkevčova přítele a významného ukrajinského dialektologa Ivana Zilynského, který obohacuje lexikální materiál o další excerpta nářečních zápisů a připravuje slovník k vydání pro Československo-sovětský institut ČSAV až do roku 1963. Několika tisíci hesly v té době přispěli Paňkevčovi žáci Andrej Kurimský a Mikuláš Mušinka. Orest Zilynskij zpracoval téměř polovinu hesel, avšak při stěhování akademického ústavu do jiné budovy se zpracovaná část slovníku nenávratně ztratila. Posledním pokusem o vydání slovníku byla snaha ukrajinského dialektologa Mykoly Hrycaka v letech 1964–1966 spojit svůj lexikální materiál (zhruba dvakrát obsáhlejší) s Paňkevčovým a vytvořit tak slovník zakarpatských nářečí na základě kartotéky čítající okolo 300 000 hesel. M. Hrycakovi byla z Prahy zapůjčena hotová redakce písmen A a B, dokončená ještě Paňkevčem, na jejímž základě Hrycak zkušebně zpracoval část spojeného slovníku. Tento plán však také ztroskotál, neboť se nepodařilo nalézt vydavatele slovníku. Hrycakův materiál je v současné době zpracováván v Ústavu ukrajinského jazyka NAVU v Kyjevě. Paňkevčova slovníková kartotéka byla v r. 1992 připojena k jeho pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví na Strahově, později byla uchovávána v depozitáři ve Starých Hradech, od r. 2015 se nachází v centrálním depozitáři v Litoměřicích.

Prameny lexikálních materiálů I. Paňkevče a zastoupení jednotlivých lokalit

Paňkevčova dcera Marta Dolnycká provedla na počátku devadesátých let 20. stol. podrobnou inventarizaci těchto slovníkových materiálů. Celkový počet kartotéčních lístků tehdy spočítala na 116 860. Dále odhadovala, že 45 000 z tohoto množství pochází přímo z pera Paňkevče, 30 000 tvoří Hnatukova excerpta (z toho 8000 ze slovníku L. Čopeje), 20 000 pochází od jiných sběratelů, 10 000 je výsledkem

Původ lexikálního materiálu v databázi

práce desetičlenné slovníkové komise, sestavené z emigrantů z Podkarpatské Rusi v době druhé světové války, a 12 000 hesel vyexcerpoval z různých zdrojů Orest Zilynskyj, který připravoval slovník k vydání po Paňkevčově smrti.

Vznik elektronické databáze a zpracování lístků

V roce 2010 bylo ve Slovanském ústavu AV ČR rozhodnuto o zpracování tohoto jedinečného dialektologického materiálu. Celá Paňkevčova kartotéka byla naskenována a její data byla zanesena do elektronické databáze, v níž lze vyhledávat a třídit podle řady kritérií. Databáze poskytne široký prostor pro badatelské využití. Ocení ji zejména dialektologové, důležité informace však může materiál databáze poskytnout také etnologům a etnolingvistům, neboť je v něm významně zastoupena lidová slovesnost, lidové zvyky a obřady, podrobně je také popsána řada vesnických reálií odrážejících tradiční způsob života v oblasti Karpat. Dalším krokem by pak měla být publikace slovníku jihokarpatských nářečí, který čeká na své vydání již dlouhá desetiletí.

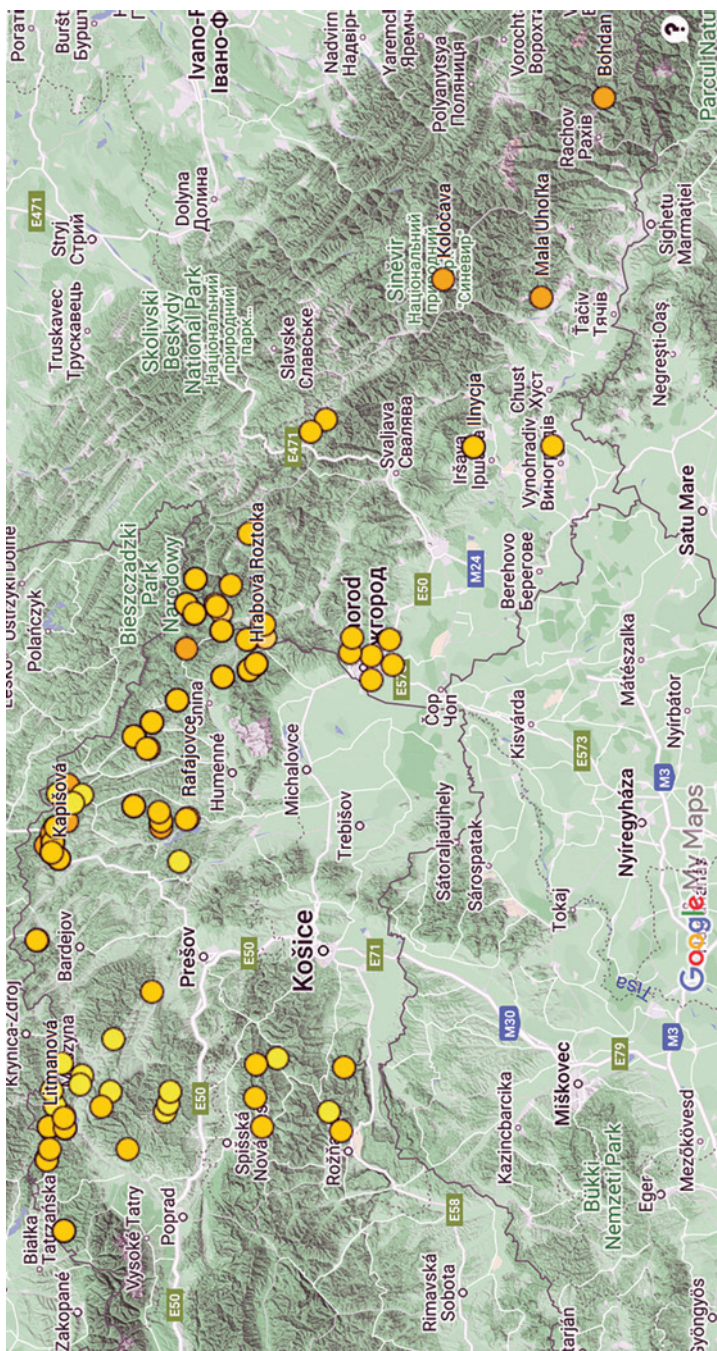
Původní lístková kartotéka byla do podoby elektronické databáze převáděna tak, že údaje z každého naskenovaného lístku byly zapisovány do těchto samostatných polí: heslové slovo, slovní druh, gramatická charakteristika, vysvětlivka, ekvivalent, kontext užití, pramen zápisu, lokalita, poznámka. Podle všech těchto kritérií lze v databázi vyhledávat pomocí filtru. Např. podle lokality je tedy možno celý materiál roztrždit na stovky slovníků lokálních nářečí. U naprosté většiny jihokarpatských obcí se jedná o vůbec první zachycení jejich slovní zásoby. Z některých lokálních nářečí je doloženo jen několik desítek či stovek slov, téměř ze třiceti vsí je v databázi více než tisíc slov, přes dva tisíce slov pak bylo zaznamenáno v obcích Verjacija (více než 11 tisíc záznamů), Ljuta (více než 7 tisíc), Mižhirja (více než 5 tisíc), Velykyj Byčків, Perečyn, Varadka, Čynadijovo, Svaljava, Verchni Vorota, Lavky, Luh, Nevycke a Vučkove.

Současný terénní výzkum

Od roku 2011 je do dialektologických projektů Slovanského ústavu zapojen Michal Vašíček, který se kromě účasti na zpracování lexikální databáze věnuje sběru nářečního materiálu a jeho zpracování s důrazem na nářeční dynamiku. Pro získání současných nářečních záznamů bylo v letech 2011–2021 podniknuto dvanáct výzkumných cest do obcí s jihokarpatským nářečím na východním Slovensku a v Zakarpatské oblasti na Ukrajině, celkově bylo zatím prozkoumáno více než padesát obcí na Slovensku a přes dvacet obcí na Ukrajině. Sběr materiálu probíhá jednak formou řízeného rozhovoru s nářečními mluvčími, jednak jako záznam spontánních nářečních projevů a vzájemných rozhovorů mezi informanty. Nářeční promluvy jsou nahrávány na diktafon a přepisovány pomocí fonetické nebo fonematické transkripce, aby bylo možno při následné analýze pracovat kromě nahrávek i s nářečními texty. Při rozhovorech s informanty jsou používány tematické okruhy sestavené pro sběr nářečního materiálu v padesátých a šedesátých letech a lexikální dotazníky. Současný výzkum dokládá, že lokální nářečí jsou ve zkoumaných obcích na Slovensku i na Ukrajině při rozšířené dvojijazyčnosti či vícejazyčnosti stále základním ko-

Lokality zachycené
výzkumem v letech
2011-2021

k SSSR) rozdělila jihokarpatské nářeční kontinuum. Blíže příbuzné dialekty tak byly vystaveny vlivu různých spisovných jazyků a začaly se vyvíjet odlišně, což lze pozorovat především v rovině slovní zásoby, v menší míře pak i v tvarosloví a hláskosloví. Zvláštní pozornost je přitom věnována nářečí obce Ubla, jehož historie je dobře známa díky více než stoleté tradici jeho výzkumu. Druhá kniha je čítankou nářečních textů, nejúplnější jsou zde představeny dialekty rusínských obcí na Spiši (nejčastěji zastoupenými tématy jsou zvyky spojené se svátky kalendářního cyklu, svatba, příprava všedních i svátečních jídel, zpracování lnu, konopí a ovčí vlny, předení, tkaní, domácí hospodářství, vyprávění informantů o vlastním životě, vzpomínky na druhou světovou válku a život v poválečných desetiletích).

Ukázky nářečních textů zaznamenaných současným výzkumem

Sedm ukázek nářečních textů nás seznámí s různými jihokarpatskými dialekty od nejzápadnějších oblastí na Spiši po povodí Boržavy na Zakarpatí. Nářečí prvních tří obcí mají ustálený přízvuk na předposlední slabice, na místě starého *o* v zavřené slabice mají hlásku *i*. Nářečí Nové Sedlice na Slovensku a Kňahyni na Ukrajině jsou si velmi blízká, mají pohyblivý přízvuk a reflex *u* za staré *o* v zavřené slabice. Boržavské nářečí obce Ilnycja má v zavřené slabice hlásku *ü*.

Litmanová, Mária Beňová, nar. r. 1932

/dr'itarka/

/a n'an'o jak skosili zerno | nebiščyk | no ta oni šli za robotom | pišli dr'itom | oni ne xodili tak do tovarn'i | oni ne xt'ili tak iti do tovarn'i | oni išli dr'itom na dr'itarku | popravjati l'ud'om horc'i a latati | oni mali zaľubu do toho i oni byli furt spokijny že oni | oni zarobjat tam til'ko kil'ko | jim trebalo | no ale trebalo t'iž roboti | tag naklali do toj kroš'n'i tyx zel'iziv | zel'iza všel'ijaky muš'ili mati ku tij robot'i | a ku tomu trebalo i bl'axy | mal plasty tam do tej kroš'n'i hej vž'ati na sebe | no a z dediny na dedinu iti | dagde bylo blisko | dagde bylo daleko | prišli š'nihy | i š'nihami trebalo jti | i burky prišli | i doždom trebalo iti | a jak ste prišli dagde nočovati ta vaz dali do stajn'i | no taj š'i ta jak oni š'e povidali jak | išli do stajn'i a že tam byli | dobitok | ta dobr'i bylo bo bylo teplo kolo toho dobitku | ale dagde ne mali lem jednu korovu abo kon'a abo što no tam jak l'ahli večer zamerznenij i obut'a i šyto take rano obuli || oni tu xodili kolo pr'ašova tu kolo | kolo bardijova | tu lem xodili | oni ne xodili tam desi do jugoslaviji | a nigde | lem tu xodili (...) toty molotšy pišli po dvaje | po trije | no ta pišli | kotry šli do n'imecka | do jugoslaviji | i desi išt'i | inde | što pišli | no ta ta može i veci zarobili no ale | toty taky pišli ta pišli slobodny | ne mali doma gazdivstva ani rodinu | ani ženu išt'i no ta | a d'ido už mali doma | rodinu i | r'il'u mali ta trebalo r'il'i obrobiti | bo t'iš | jag byli ne robili na r'il'i ta što byli jili | ta tak/

Litmanová, Mária Strýčková, nar. r. 1987, doktorandka

/majdany/

/jag gazdiješ musiš š'ino | c'ile l'ito zme š'ino hrabali | my už na majdan ne xodili ale od nas l'ude xodili na majdany | hrabati š'ino | to bylo ne znam | jak to nazvati | okolo

dediny dakody š'a ne pasli korovy bo bylo |byli grul'i posašeny i žyto i oves |a |
tak muš'ili xoditi l'ude dale |to bylo deš'atky kilometriv dakotry deš'at' kilometriv
od dediny a išli |no tak tam š'a kosilo po tyx horax |po kopc'ax |ne byli tak l'isy
jak teras sut už zarosneny ale byli majdany |postavili tam taku xatku |jedna d'vi
xyšky v n'ij byli |pec |i ku tomu byla stodola s pričolkom |to maš take |de š'a š'ino
davalo do toho (...) toto š'ino š'a potim dupalo |znaš žeby š'a ti vošlo ta |jag raz
zme byli d'iti ta zme zavolali s c'iloj ulic'i d'iti no i zme skakali do š'ina |zme š'a
t'išyli |ale išla burka abo išol |malo l'ati no tak bylo t'aško bo trebalo skoro |a jag
dakody ne byli xlopi no ta zme muš'ili my pomahati zošmar'ovati viz no a |to byla
t'aška robota pre d'iti |moc poroxu bylo i |to t'a i dusilo i štyxalo (...) my zme mali
za domom pidimok |tam zme hrabali š'ino a nam stačylo til'ko |ne mali zme kon'a
ta ne trebalo til'ko š'ina ||pidimok |tak š'a volat čast dediny |pidomok |a majdan
zme mali š'a to volalo grin'/

Rafajovce, Mária Michalová, nar. r. 1951 v Rohožníku

(O užívání nářečí)

-a vaši d'iti znajut bisidovat'i |bisidovali ste z nima?

/pravižen'e |to bulajednaxiba |on'i |unazbulo take |moja svekra hutorila |aked'že
mi xodil'i do roboti |on'i roslí zo svekrom tag on'i začal'i hutorit'i |ale mi dvoje
keť prišl'i z roboti ta z d'it'mi z'me hutoril'i |ale mi dvoje aj teper po rusnacki |mi
sobi svoje fše trimeme |mi sobi pobisid'ijeme |po svojomu |a znam že raz jem dala
lenku |taka mala ja znam či mala das štiri roki do rohožníka |do mami |a mama
hvar'ad alenko budež jist'i jajca? |a ona |n'e |bo n'e znala što to je |a prišla domu
a hvarit |a baba l'en še fše pital'i |xcež jajca |xcež jajca |a ja n'e znala že co to je |ta ja
hutorila že n'e ||vlastni d'iti ne rozumil'i/

Závada, Anna Andrejovská, nar. r. 1943

/mačanka/

/na sjatyj večur mačanka byla |bobal'ky |ne bylo dakoli file jak teper'ky |abo
šalat |ale byla fasol'a zo slivkami |byla mačanka |byli bobal'ky |byla kapusta |to
take bylo nelem take jak teper'ky (...) ta tak s'a varit mačanka |dast s'a
varu |no a potym jak tot var skypit |nar'izu častku fajn'i do toho |na a dam
hriby |okreme |odvar'u hriby |a por'izu jix na tot prst |prec'izu jix a jix por'izu
tag na dr'ibno |proc'izu jix |no a pak vysypu nazad do toho varu |vín s'a kypit |no
a rospravl'u žeby ne bylo kvasne |pol'a toho xto jaku xoče | |no a jag už mi s'a fajn'i
povarit |zrobl'u podbivku tag do |lemže ja si robl'u tak do vekšoho |kant'ičky
a do vody |a roskoloču muku |naložu podl'a toho jaku xoču sobi zrobit'i hustu |bo
našy ne xot'at bars hustu |taku žeby byla r'itkava kus |no a potom š'i prepražu
častku |do ol'iju častku prepražu |bo daxto cibul'u |moja sus'ida cibul'u pražyla a ja
povídam že nit |daj |ole popraš častku |jake smačne |a už teper mi povídala hvarit
teper |vidiš |dobr'i že ste mi povili hvarit |toto l'ipše |no a potym š'i pomašču |dam
vegetu do toho |magi |doxuču a tak |mačanka/

Nová Sedlica, žena nar. r. 1925

/vovna/

/a 'uvč'i 'byli |'vuvč'i 'mala 'každa gaz'dyn'a |bo 'treba 'bylo 'teploj 'šmat'a

'zver'xa || s toji 'vovny | my to 'pr'ali | to z'me 'myli | su'syli | pak tak 'skubli | pak 'pr'ali a na 'krosna 'tkali || a š'i pak to da'vali do 'stužyc'i tam za hra'nic'u | do ta'koho | tam 'bylo ta'koj šo to polot'no 'tkane tak 'bili | 'bilo | 'voda ta hi 'mlinom 'hnala | a to'to pak ta'koj tovs'toj 'bylo | ta'koj hi 'ande | š'i 'tovš's'e 'bylo hi tu'to || to šo 'krosna 'vytkali to 'byli r'it'koj | a šo ta 'voda 'stovkla | to 'byla ta'ka 'tovsta 'latka s 'toho || taj 'xlopi to no'sili | 'baby i 'xlopi (...) a s 'toho me no'sili ta'ky sa'raky i 'xlopi 'geroky | z 'vujič'i || 'xlopi 'šyli tak 'malen'ko pa'sovanoj | jak 'gerok | a 'baby ta'koj šy'rokoj | hu'n'čata 'byli | i do 'cerkvi zme to no'sili | 'bylo pa'rannoj | a z 'holym 'bruškom | tu 'bylo ta'koj ko'šulča a tu 'bylo 'holoj 'bruško | 'poty 'byli 'cundry na 'nohax v 'l'it'i || boč'kory lem 'byli | to'pany ne 'byli | | a 'bruško 'bylo 'holoj | 'čerevo | 'šlam do 'školy a 'duže byv 'moros | 'tricat' s'm 'stupn'u 'morozu 'bylo | v 'tricat' 'semum 'roc'i tu 'bylo | | taj vme'rali | xvo'r'ili || 'malen'kom 'šla | tag jem pak 'sila a tak 'stisla | na'hr'ila 'čerevo bo 'holoj 'bylo/

Kňahyňa, žena nar. r. 1949

(Lidová legenda)

/byli tu'ty | ne'čist'i | tri | no ta'koj šo 'hvar'at čor'tyno | no taj sa zy'sli taj 'hvar'at' | što ro'biti z na'rodom | bo na'rod do 'boha sa 'vbervat' | a je'den 'hvarit' a | 'hvar'te že evan'helije ne'dobre | no | a 'drúhij 'hvarit' | nit | jak 'búdeš 'hvarti | to i tu'ty 'víruvut' v evan'helije | bo vír te'per' 'mnoho i tu'tyx | 'hvarit' ne povíme že evan'helije ne'dobro | 'drúhij 'hvarit' a xvoro'tami | jix za'čin'ovati | žeby | od 'bohu | po'xvo'r'ili žeby do 'boha sa ne zver'tali | a vun 'hvarit' | tot byv 'staršyj tot 'tret'ij 'hvarit' aj n'e | xvoro'tami n'e | bo 'hvarit' kit' xvoro'tov 'búdete ho 'ščin'ovati | l'u'dina čim 'húře 'xvora | tym 'hurše do 'boha sa 'molit' | i tak | i vun 'hvarit' 'znajete šo | ba'hactvo | l'úde 'búduť baha't'iti | 'búduť xo't'iti 'hroš'i | 'každyj 'búde ob'man'ovati | op'čin'ovati | to je velikij h'rix ob'man'uvut' | op'krauduvut' | to je hr'ix | i 'tym vun sobi hre'be | i te'per' vun 'znaje šo jo'mu vže 'skoro ko'nec' i 'vun to'ho tak hre'be | i to 'tak vno i 'je/

Ilnycja, žena nar. r. 1920 v Malém Rakovci

(Zpracování konopí)

/ta'ka byla t'is'nota ščo 'plat'a ni'jakoje ne moš nig'de najti so'b'i 'bylo || a 's'ižali s'me ko'lopn'i | ta || is 'toho s'me činili polot'no (...) ko'lopn'i s'a po'sivut' | i'zyjduť | 'urostut' | s'a'ki ve'likí | vy'sokí | ta vpe'ret u'birat s'a šo 'ucvelo | u'birat' s'a is kolo'pen' || a na kot'rym ho'lovočka s'a 'činit' to s'a vpsta'je pak nanas'in'a | tov'druhyrass'a 'vbirat' | noato 'vjaže s'a s'a'ki vjazanoč'ky ma'len'ki | ta 'močit' s'a u ta'ki | ta'ki 'byli moči'la | kala'mutna 'voda 'vs'aka | ta'koje | 'stojala 'voda | ta 'tam s'a mo'čilo | i jak uže 'vl'izat' is t'oho stebel'c'ate volok'no | to'dy s'a u'birat' iz 'vody | ta ne'se s'a u 'potúk | ta po'ločit' s'a 'dočista | pro'stavlat' s'a | 'usxne || po'tomu 'byli | ta'ki 'tellic'i | my ka'zali 'tellic'a ščo | kla'de u to'to | ta s'ak ru'kov tov'če ta u'xodit' 'pr'adivo | volok'no u'xodit' | no a 'dale to volok'no s'a 'činit' na šče'ti | ta'ka ščít' | 's'aka ve'lika a s'a'ka ši'roka | na u'tym zuboč'ky ta'ki 'dovhí | ta to s'a tam me'talo | ta s'ak s'a činilo | činilo | no ta 'bylo po'vismo šo 'dovhoje uxo'dilo a 'ščos' maj ma'loje s'a vt'i'halo | to 'zvali 'mykanic'a | ta 'pr'alo s'a a vto 'kloča 'tože s'a 'pr'alo/

Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie

Paleoslovenistická sekce se zabývá studiem staroslověnského a církevněslovanského jazyka a písemnictví s důrazem na památky pocházející z území dnešní České republiky (velkomoravské období, rané přemyslovské Čechy, činnost Emauzského kláštera v Praze). Výstupy tohoto výzkumu jsou například rozsáhlé staroslověnské slovníky a kritická vydání staroslověnských a církevněslovanských textů. Byzantologická sekce se zaměřuje na výzkum reálií byzantské (východořímské) říše, a to zejména z pohledu archeologie, historie a slovansko-byzantských vztahů.

Oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie

V rámci tohoto oddělení jsou zkoumány zejména současné slovanské jazyky a nářečí – analyzovány jsou např. z pohledu vývoje slovní zásoby, slovtvorby, syntaxe a jazykového kontaktu. Nejvýznamnějšími lexikografickými výsledky jsou překladové slovníky ruštiny a ukrajinštiny, které jsou částečně zpřístupněny v digitální podobě. Dlouhou tradici má na tomto pracovišti dialektologický výzkum, který se soustředí na jihokarpatská (rusínská) nářečí Slovenska a bývalé Podkarpatské Rusi. Výzkum morfologie a syntaxe se zaměřuje na porovnání tendencí v současných slovanských jazycích.

Oddělení dějin slavistiky a slovanských literatur

Pracoviště se kromě tradičního výzkumu dějin slavistiky soustředí na výzkum slovanských literatur ve 20. a 21. století v evropském kontextu, částečně i s přesahem do českého prostředí. Kromě jednotlivých národních literatur se zabývá i tématy interdisciplinárními, jako např. reflexí politického myšlení v literatuře, traumatickou pamětí totalitních režimů v polské, ruské a německé literatuře nebo obrazem Krymu v ruské literatuře. Důležitou součástí je výzkum ruské meziválečné emigrace a jejího přínosu české vědě a umění.

Termín jihokarpatská nářečí označuje východoslovanské dialekty na území dnešní Zakarpatské Ukrajiny a na severovýchodě Slovenska. Hovoří jimi etnikum karpatských Rusínů, jehož příslušníci se považují buď za součást ukrajinského národa, nebo za samostatný národ. Výzkum jihokarpatských nářečí má v českých akademických pracovištích dlouholetou tradici, sahající do dob první Československé republiky, jejíž součástí byla i domovina karpatských Rusínů – Podkarpatská Rus. O poznání jihokarpatských nářečí se zasloužil především I. Paňkevyč, který popsal jejich fonetiku a morfologii, po celý život také sbíral materiály pro nářeční slovník. Po druhé světové válce se výzkum zaměřoval na jihokarpatská nářečí východního Slovenska, kam byly v letech 1957–1967 organizovány pravidelné dialektologické expedice vedené O. Leškou a A. Kurimským. Materiály těchto expedic a materiály I. Paňkevyče jsou uchovávány a zpracovávány ve Slovanském ústavu AV ČR, v. v. i., kde na základě slovníkové kartotéky vznikla díky podpoře z programu Paměť v digitálním věku Strategie AV21 unikátní Lexikální databáze jihokarpatských nářečí z materiálů Ivana Paňkevyče, jež byla veřejnosti zpřístupněna v únoru 2023. V roce 2011 byl zahájen nový terénní výzkum na území Slovenska a Ukrajiny, jehož cílem je sběr současného nářečního materiálu. Z lingvistického hlediska budí jihokarpatské dialekty mimořádný zájem jednak pro své archaické rysy, jednak pro intenzivní kontakt se západoslovanskými jazyky a dalšími jazyky karpatského areálu.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Filip Smolík: **Jak se děti učí mluvit**

Iveta Krejčířová: **Dvojjaзыčná lexikografie a SLÚ AV ČR**

Ondřej Dušek: **Sto let starý beton**

V EDICI MIMO JINÉ VYŠLO:

Markéta Pravdová: **Jak se mluví mezi živly**

Martina Ireinová, Hana Konečná: **Nářečí dříve a nyní**

Martina Ireinová, Hana Konečná: **Slovník nářečí českého jazyka**

Edice Věda kolem nás | Pro všední den

Výzkum jihokarpatských nářečí ve SLÚ AV ČR | Michal Vašíček, Růžena Šišková

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba WOW, spol. s r. o. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 2., aktualizované, 2023. Ediční číslo 13017. Tisk WOW, spol. s r. o., Washingtonova 1567/25, 110 00 Praha 1.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia.cz